

ทวารบาลในสมัยรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ ๓)

ทวารบาลในสมัยรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ ๓)

พบทั้งที่เป็นประติมากรรมและที่เป็นจิตรกรรม ซึ่งเป็นงานศิลปะไทยแท้และงานที่มีอิทธิพลของจีนและตะวันตกเข้ามามีบทบาทอย่างมาก ซึ่งปรากฏในรูปแบบของเขี้ยวกางหรือเสี้ยวกางหรือเขี้ยวกาง เป็นทวารบาลที่แปลก เครื่องแต่งตัวจะว่าไม่ใช่ไทยก็ไม่ได้ รูปร่างหน้าตาก็แปลกประหลาดมีหนวดเครารูมร่าม มักจะทำอยู่กับสิงห์โต ยืนบนหลังสิงห์โตที่กระโดดไปทางจีน เชื่อว่าเสี้ยวกางเป็นคติมาจากจีน เพราะทวารบาลของจีนมีมานานแล้ว

จากคติความเชื่อดังกล่าว จึงกลายมาเป็นที่มาของการศึกษาคติความเชื่อและรูปแบบทวารบาลไทย - จีน สมัยรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ ๓) กรณีศึกษาวัดสุวรรณารามและวัดราชโอรสาราม พระอารามในสมัยรัตนโกสินทร์ ที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๓) ทรงมีพระราชศรัทธาทรงสร้างและบูรณะปฏิสังขรณ์ มีทั้งแบบพระราชนิยมและแบบไทยประเพณี เพื่อศึกษาด้านรูปแบบศิลปะทวารบาลเฉพาะกลุ่มวัดไทยประเพณี จึงทำการศึกษาทวารบาลวัดสุวรรณาราม วัดราชสิทธารามและวัดคูสิดาราม และกลุ่มวัดแบบพระราชนิยมทำการศึกษาทวารบาลวัดราชโอรสาราม วัดกัลยาณมิตร และวัดนางชี

วัดสุวรรณาราม

ประวัติวัดสุวรรณาราม

วัดสุวรรณาราม เป็นพระอารามหลวงหลวงชั้นราชวรวิหาร ตั้งอยู่ริมคลองบางกอกน้อย เดิมชื่อ วัดทอง เข้าใจว่ามีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ปรากฏในพระราชพงศาวดารสมัยกรุงธนบุรี ในคราวที่พม่ายกกองทัพมาตีเมืองพิษณุโลก พระเจ้าตากสินจะยกกองทัพไปช่วย จึงได้โปรดให้ถามเชลยศึกพม่าว่าจะสมัครใจไปช่วยรบพม่าหรือไม่ เมื่อเชลยศึกพม่าตอบปฏิเสธ จึงโปรดให้นำไปประหารชีวิตที่ วัดทอง คลองบางกอกน้อย¹⁸

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ โปรดให้รื้อวัดทอง แล้วสถาปนาใหม่ทั่วทั้งพระอาราม เมื่อสถาปนาเสร็จแล้ว จึงพระราชทานนามใหม่ว่า “วัดสุวรรณาราม”

¹⁸ กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัดเลขา เล่ม 2 (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2535), 204.

นอกจากนี้ วัดทองหรือวัดสุวรรณารามยังเป็นวัดที่ประกอบพิธีปลงพระศพเจ้านายและขุนนางผู้ใหญ่¹⁹ เมื่อถึงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชศรัทธาในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา จึงทรงโปรดให้มีการสถาปนาและปฏิสังขรณ์ โดยโปรดให้ช่างเขียนหลวงเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถ

องค์ประกอบศิลปกรรมวัดสุวรรณาราม

พระอุโบสถ เป็นแบบแผนของศิลปกรรมสมัยรัชกาลที่ 1 คือมีมุขบนชานชาลาทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ประกอบด้วยเสาสี่เหลี่ยมย่อมุมสิบสอง รัชชายคาบมุข มีประตูด้านหน้า 3 คู่ ประตูด้านหลัง 2 คู่ หน้าบันพระอุโบสถ จำหลักลายนารายณ์ทรงครุฑ ตัวพระอุโบสถมีขนาดกลาง จึงไม่มีพาไลทั้งสองข้าง ส่วนมุขด้านหลังของพระอุโบสถ มีเก๋งจีนติดสลัก เข้าใจว่าน่าจะจะนำมาไว้ในสมัยรัชกาลที่ 3 (ภาพที่ 8)

งานจิตรกรรมฝาผนัง ภายในพระอุโบสถ กำหนดได้ว่าเป็นงานของช่างเขียนในสมัยรัชกาลที่ ๓ ศึกษาจากการระบายสีเรียบและตัดเส้นขอบคม การใช้สีที่อิงความสมจริงมากขึ้น จำนวนสีที่ใช้ การเปลี่ยนน้ำหนักของสี เช่น ท้องฟ้าเคยระบายสีเรียบคล้ายฉากกัน เริ่มมีที่เขียนให้สมจริง เช่น กลีบสีจากเส้นขอบฟ้าสีขาวเป็นสีฟ้าเข้ม²⁰ เรื่องราวในภาพจิตรกรรมฝาผนัง เป็นเรื่องทศชาติชาดก พุทธประวัติและเทพชุมนุม

พระประธาน เป็นพระพุทธรูปหล่อปางมารวิชัย พระพุทธรูปองค์นี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานไว้ในหนังสือตำนานพระพุทธรูปสำคัญว่า “พระพุทธรูปองค์นี้ไม่ปรากฏเรื่องราว แต่พิจารณาลักษณะพระพุทธรูป เห็นว่าเป็นฝีมือเดียวกับช่างหล่อพระศรีศากยมุนี (วัดสุทัศน์) จึงสันนิษฐานว่า จะเชิญมาแต่กรุงสุโขทัย ในสมัยรัชกาลที่ 1” (ภาพที่ 9)

รูปแบบทวารบาลวัดสุวรรณาราม

ภาพทวารบาลที่วัดสุวรรณาราม เป็นรูปแบบของงานจิตรกรรมฝาผนังเขียนขึ้นบนบานประตูด้านในของพระอุโบสถ บานประตูของพระอุโบสถหลังนี้มีทางขึ้นด้านหน้าพระประธาน 3 คู่ ทางด้านหลังพระประธาน 2 คู่ มีภาพทวารบาลเขียนตกแต่งบนแผ่นไม้บานประตูภายในทุกบาน

¹⁹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ฐานสมเด็จ เล่ม 20, 21 (กรุงเทพฯ : องค์การศึกษาคูสภา 2505), 198-199.

²⁰ สันติ เล็กสุขุม, ข้อมูลกับมุมมอง : ศิลปะรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2548), 181-187.

ซึ่งเนื้อหา เรื่องราวของภาพทวารบาล แต่ละคู่มีลักษณะที่แตกต่างกัน ดังจะกล่าวรายละเอียดต่อไป

1. บานประตูกลางด้านหน้าพระประธาน เขียนทำนองจะเป็นภาพเชี้ยวกาง แบบจีน คือ ลักษณะของท่าขึ้น จะขึ้นเหยียบบนหลังสิงโตจีน มือขวาถือทวน มือซ้ายยกขึ้นจับหวดเครา ในขณะที่ภาพทวารบาลอีกบานหนึ่งขึ้นเหยียบบนหลังสิงโตจีนเช่นกัน แต่มือซ้ายถือทวน มือขวาจับชายผ้า ทวารบาลทั้งสองหันหน้าเข้าหากัน สวมเครื่องประดับศีรษะเป็นชฎาทรงเทริด นุ่งผ้าแบบไทย สวมรองเท้าแบบไทย แต่ทับทรวงที่สวมเป็นลักษณะจีนคือเป็นลายหน้าสิงโต ลักษณะท่าทางการยืนมีลีลาชักเยื้องเคลื่อนไหว (ภาพที่ 10)

2. บานประตูขวามือ ด้านหน้าพระประธาน เป็นภาพเทวดาประทับอยู่บนบานประตูบานละองค์ ยืนหันท่าเฉียง หันหน้าเข้าหากัน มือข้างหนึ่งจับชายผ้า มืออีกข้างหนึ่งถือคันศรยืนบนแท่นบนยักษ์บัลลังก์ ลักษณะการยืนไม่ค่อยเคลื่อนไหว ไม่สวมฉลองพระบาท เครื่องทรงและเครื่องประดับตามลักษณะไทย (ภาพที่ 11)

3. บานประตูซ้ายมือ ด้านหน้าพระประธาน เป็นภาพเทวดาประทับอยู่บนบานประตูบานละองค์ ยืนหันท่าเฉียง หันหน้าเข้าหากัน มือข้างหนึ่งจับชายผ้า มืออีกข้างหนึ่งถือพระขรรค์ยืนบนแท่นบนวานรบัลลังก์ ลักษณะการยืนไม่ค่อยเคลื่อนไหว ไม่สวมฉลองพระบาท เครื่องทรงและเครื่องประดับตามลักษณะไทย (ภาพที่ 12)

4. บานประตูขวามือ ด้านหลังพระประธาน เป็นภาพเทวดาประทับอยู่บนบานประตูบานละองค์ ยืนหันท่าเฉียง หันหน้าเข้าหากัน มือข้างหนึ่งจับชายผ้า มืออีกข้างหนึ่งถือพระขรรค์ยืนบนแท่น ลักษณะการยืนไม่ค่อยเคลื่อนไหว ไม่สวมฉลองพระบาท เครื่องทรงและเครื่องประดับตามลักษณะไทย (ภาพที่ 13)

5. บานประตูซ้ายมือ ด้านหลังพระประธาน เป็นภาพเทวดาประทับอยู่บนบานประตูบานละองค์ ยืนหันท่าเฉียง หันหน้าเข้าหากัน มือข้างหนึ่งจับชายผ้า มืออีกข้างหนึ่งถือคันศรยืนบนแท่นบนยักษ์บัลลังก์ ลักษณะการยืนไม่ค่อยเคลื่อนไหว ไม่สวมฉลองพระบาท เครื่องทรงและเครื่องประดับตามลักษณะไทย (ภาพที่ 14)

มีข้อสังเกตว่า ภาพทวารบาลบนบานประตูขวามือ ด้านหน้าพระประธานและภาพทวารบาลซ้ายมือ ด้านหลังพระประธาน เทวดาจะประทับยืนบนแท่นที่มียักษ์แยก เทวดาถือคันศรเหมือนกัน แต่ลักษณะท่าท่ายักษ์แบกบัลลังก์มีลีลาทำนองต่างกัน ขณะที่ภาพทวารบาลบานประตูซ้ายมือ ด้านหน้าพระประธานและภาพทวารบาลขวามือ ด้านหลังพระประธานเป็นภาพเทวดาถือพระขรรค์เหมือนกัน แสดงให้เห็นถึงการจัดองค์ประกอบของภาพให้มีเรื่องราวเหมือนกัน

นอกจากนี้ยังพบภาพทวารบาลที่เป็นงานจิตรกรรมไทยและเป็นวัดแบบไทยประเพณีในสมัยรัชกาลที่ ๓ คือวัดราชสิทธิาราม

วัดราชสิทธิาราม ตามตำนานพระอรามหลวงกล่าวว่า เป็นวัดโบราณ เดิมชื่อวัดพลับ เป็นวัดที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงสถาปนาขึ้นใหม่ มาถึงสมัยในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงปฏิสังขรณ์ทั้งวัด แล้วพระราชทานนามว่า วัดราชสิทธิาราม²¹

พระอุโบสถ ก่ออิฐถือปูนยกพื้นเล็กน้อย หลังคาลด 2 ชั้น มีหน้าบันทั้งด้านหน้าและด้านหลัง เป็นไม้แกะรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ ประกอบลายก้านขด มีระเบียงยื่นออกมาจากตัวพระอุโบสถทั้งด้านหน้าและด้านหลัง และมีเสาพาไลอันเป็นลักษณะสถาปัตยกรรมแบบสมัยรัชกาลที่ ๓²² (ภาพที่ 15)

จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถ เขียนภาพชาดกเรื่องเวสสันดรและภาพพุทธประวัติตอนต่างๆ รวมทั้งภาพไตรภูมิและเทพชุมนุม ที่นิยมเขียนมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย

พระประธาน เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นลงรักปิดทอง ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง 5 ศอก 2 นิ้ว สูงจรดพระรัศมี 6 ศอก 1 คืบ ในหนังสืออนุสรณ์งานประจำปีวัดราชสิทธิาราม พ.ศ. 2505 กล่าวว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงปั้นพระเศียร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปั้นพระองค์ แล้วพระราชทานนามว่า “พระพุทธรูปารักย์”²³ (ภาพที่ 16)

รูปแบบทวารบาลวัดราชสิทธิาราม

ภาพทวารบาลเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังเขียนบนบานประตูด้านในพระอุโบสถ บานประตูของพระอุโบสถ มีทางขึ้นด้านหน้าจำนวน 2 คู่ และทางด้านหลังพระประธาน จำนวน 2 คู่ ลักษณะการเขียนภาพทวารบาลทั้ง 4 คู่ (ภาพที่ 17, 18, 19, 20)ไม่ว่าจะเป็นประตูด้านหน้าพระประธานหรือประตูด้านหลังพระประธาน เขียนภาพเหมือนกัน คือ เป็นภาพเทวดายืนหันหน้าเข้าหากันบนแท่นมียักษ์ที่สวมขลุ่ยแบก มือไม่ถืออาวุธ แต่มืออีกข้างหนึ่งทำท่าคล้ายป้างเปิดโลกยืนคู่

²¹ เจ้าพระยาวิจิตรวงศ์ฤทธิ (ม.ร.ว.คึก สุทธิกุล อยุธยา), ตำนานพระอรามหลวง, พิมพ์ครั้งที่ 8 อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงสำเร็จวรรณกิจ (บุญ เลขะนันท์) 23 เมษายน 2515, กรมศึกษาธิการ (รวบรวม), มหาเวสสันดรชาดก (พระนคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์, 2518), 24.

²² จันทน์ ศรีนวล และม.ล.สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์, “วัดราชสิทธิาราม,” ขุดจิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2525), 9.

²³ กรมศิลปากร, ประวัติวัดราชสิทธิาราม (พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวพร, 2509), 42.

กัน²⁴ หรือเอามือจับเป็นจีบอยู่ระหว่างอก ไม่สวมฉลองพระบาท เครื่องทรงและเครื่องประดับตามลักษณะไทย

วัดดุสิตาราม เดิมชื่อวัดเสาประโคน ปรากฏในนิราศภูเขาทองของสุนทรภู่ และเป็นอีกวัดหนึ่งซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์

พระอุโบสถ เป็นอาคารหลังคาสองชั้น มีเพิงหลังคาทั้งด้านหน้าและด้านหลัง หันไปทางทิศใต้สู่แม่น้ำเจ้าพระยา ฐานอาคารโค้งเล็กน้อย มีร่องรอยของการเรียงอิฐแบบอยุธยา ตอนปลาย คือสั้น-ยาว สั้น-ยาว สลับในแถวเดียวกัน ที่ซุ้มประตูและหน้าต่างมีลายปูนปั้นประดับกระจก หน้าบันแกะลายไม้ปิดทอง บนพื้นประดับกระจกเป็นรูปเทวดาถือพระขรรค์ ประกอบลายก้านขด²⁵ (ภาพที่ 21)

จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถ เขียนภาพพุทธประวัติตอนต่างๆ รวมทั้งภาพไตรภูมิและเทพชุมนุม

พระประธาน เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ขัดสมาธิราบ (ภาพที่ 22)

รูปแบบทวารบาลวัดดุสิตาราม

ภาพทวารบาลเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังเขียนบนบานประตูด้านในพระอุโบสถ บานประตูของพระอุโบสถ มีทางขึ้นด้านหน้าจำนวน 2 คู่ และทางด้านหลังพระประธาน จำนวน 2 คู่ ลักษณะการเขียนภาพทวารบาลทั้ง 4 คู่นี้ (ภาพที่ 23, 24, 25, 26) เป็นภาพเทวดาไทย ยืนบนแท่นมีอักษรที่ไม่สวมชฎาแบกลักษณะขึ้นประนมมือหันหน้าเข้าหากัน มือไม่ถือสรหรือพระขรรค์เหมือนภาพทวารบาลที่อื่นๆ ไม่สวมฉลองพระบาท เครื่องทรงและเครื่องประดับตามลักษณะไทย

วัดราชโอรสาราม

ประวัติวัดราชโอรสาราม

วัดราชโอรสาราม ตั้งอยู่ริมคลองสนามไชยฝั่งตะวันตก และมีคลองบางหัวสักก่อยู่ด้านเหนือติดเนื้อที่ของวัด ในท้องที่เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร เลขประจำวัด 258 เป็นวัดโบราณ มีมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี แต่เดิมเป็นวัดเล็กๆ ของราษฎร เรียกว่า “วัดจอมทอง” เป็นวัดโบราณ มีตำนานเล่าว่า ครั้นทรงดำรงพระยศเป็นพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่น

²⁴ จันทน์ ศรีนวล และม.ล.สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์, 18.

²⁵ แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย, “วัดดุสิตาราม,” ชุดจิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2526), 34.

เจษฎาภินันท์เป็นแม่ทัพยกทัพไปซัดดาทัพข้าศึกที่เมืองกาญจนบุรี เมื่อ พ.ศ. 2363 ได้เสด็จประทับ
แรมหน้าวัดและทรงอธิษฐานไว้เมื่อเสร็จราชการกลับมาโดยสวัสดิภาพ จึงทรงบูรณปฏิสังขรณ์
แล้วถวายเป็นพระอารามหลวง รัชกาลที่ 2 พระราชทานนามว่าวัดราชโอรส²⁶

การบูรณปฏิสังขรณ์ได้กระทำเรื่อยมาเป็นลำดับ เช่นในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 ได้
มีการซ่อมแซมประตูพระอุโบสถพร้อมทั้งพื้นรอบนอก ปิดทองพระพุทธรูปในศาลาการเปรียญเป็น
ต้น²⁷

องค์ประกอบศิลปกรรมวัดราชโอรสาราม โดยสังเขป

พระอุโบสถ กว้าง 14.75 เมตร ยาว 27.20 เมตร ลักษณะสถาปัตยกรรมแบบจีน หน้าบัน
ประดับด้วยเครื่องกระเบื้องเคลือบสีต่างๆ ตอนบนประดิษฐานเป็นเครื่องบูชา โดยตรงกลางมีเจ็ก้น
ดอกไม้ประดับดอกเบญจมาศ สองข้างเป็นรูปมังกร หงส์ หันหน้าเข้าหาเจ็ก้น มีนกยูงข้างละคู่
หันหน้าเข้าหาเจ็ก้นเช่นกัน และมีดอกไม้ห้อยลงมาจากยอดหน้าบัน ในกระเช้ามีผลไม้เช่น
ทับทิม ส้มมือ น้ำเต้า และอาวุธจีนผูกโบว์ และตอนล่างของหน้าบัน มีภาพทิวทัศน์ประกอบด้วย
ภูเขา ลำธาร ต้นไม้ บ้านช่อง วัว ควาย กิเลน กวางดาว คนขี่ควาย เขียนสีกิลิน และมีสิงโตคู่หัน
หน้าเข้าหากัน ตรงกลางมีบ้านช่อง ผู้คนและลานหน้าบ้านประดับด้วยเจ็ก้น กระถางดอกไม้ ไม้
ดอก ไม้ประดับ หน้าบันพระอุโบสถด้านหลังก็มีภาพเช่นเดียวกับด้านหน้า มีเสาสี่เหลี่ยมขนาด
ใหญ่รองรับชายคา ไม่ทำบัวหัวเสา²⁸ ในการบูรณปฏิสังขรณ์ในรัชกาลที่ ๓ ได้มีการสร้างโบสถ์
โดยมีการเปลี่ยนแปลงหลังคา โดยตัดส่วนซึ่งบอบบางหักผุเสียหายง่าย อันได้แก่ ซ่อฟ้า ไบระกา
หางหงส์ออก เปลี่ยนการก่ออิฐฉาบปูนหน้าบัน ประดับด้วยกระเบื้องเคลือบจานชามแทนลวดลาย
ปูนปั้น²⁹ (ภาพที่ 27)

งานจิตรกรรมในพระอุโบสถ อาจารย์สันติ เล็กสุขุม ได้กล่าวถึงจิตรกรรมฝาผนัง
ในพระอุโบสถวัดราชโอรสารามว่า ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถเป็นภาพมงคลอย่างจีน
อาจเป็นฝีมือช่างจีน³⁰ พื้นที่ระหว่างช่องหน้าต่างเป็นภาพดำเนินกัจฉิน เช่นเดียวกับภาพเขียนเหนือ

²⁶ คณะศิษย์พุทธศาสนาโลกและธรรม, วัดราชโอรสาราม ราชวรวิหาร (กรุงเทพฯ : ด้านสุทธาการพิมพ์), 21.

²⁷ เจ้าพระยาวิจิตรวงศ์ วุฒิไกร, ตำนานพระอาราม (ตำนานพระอาราม แลทำเนียบสมณศักดิ์). (สำนักกราชเลขาธิการ :
บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2542), 37.

²⁸ สมใจ นิ่มเล็ก, “ราชโอรสาราม วัดประจำรัชกาลที่ ๓,” วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร
(ฉบับพิเศษ), 2526 : 51 – 52.

²⁹ สายไหม จบกมลศึก, พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓, คณะกรรมการมูลนิธิเฉลิม
พระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช 2536 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ประติพัทธ์), 30.

³⁰ สันติ เล็กสุขุม, ข้อมูลกับมุมมอง : ศิลปะรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2548), 160.

ช่องหน้าต่างซึ่งเป็นภาพเครื่องตั้ง หมายถึงเครื่องบูชาอย่างจีน มีแจกันดอกไม้ ผลไม้มงคลต่างๆ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของอาจารย์อริราชญ์ ไชยพจน์พานิช กรณีอิทธิพลศิลปะจีนในงานจิตรกรรมแบบนอกอย่างสมัยรัชกาลที่ ๓ โดยเฉพาะที่วัดราชโอรสาราม ที่มีการเขียนภาพเครื่องตั้งและเครื่องประดับเรือนแบบจีน ซึ่งเป็นที่นิยมมากในสมัยรัชกาลที่ ๓

พระประธาน เป็นพระพุทธรูปประทับขัดสมาธิราบ พระหัตถ์แสดงปางสมาธิ พระพุทธรูปองค์นี้รัชกาลที่ 4 ถวายพระนามว่า “พระพุทธรอนันตคุณอดุลยญาณบพิตร”³¹
(ภาพที่ 28)

รูปแบบทวารบาลวัดราชโอรสาราม

จากการสำรวจทวารบาลวัดราชโอรสาราม ในพระอุโบสถพบว่าส่วนด้านในของบานประตู เขียนรูปทวารบาลจีนยืนรักษาประตู

ทวารบาล เป็นภาพบุคคลแต่งกายในชุดเกราะ และมีธง 4 ผืนประดับอยู่ด้านหลัง มีการไว้หนวดเครา ยืนตรง มือถืออาวุธ มีนักวิชาการเสนอว่า ภาพนี้ น่าจะเป็นภาพนักรบที่ได้ค้นแบบมาจากตัวละครสามก๊ก³²

ทั้งนี้จากการศึกษาของอาจารย์อริราชญ์ กล่าวว่าโดยทั่วไปคนจีนนับถือเทพประตู ซึ่งเชื่อว่ามีเทพทั้งสองคือ ฉิน ชู เป่า และหยู ฉือ จิ้ง เต๋อ เล่ากันว่าเป็นทหารราชวงศ์ถัง ช่วงจีนนิยมเขียนเทพทั้งสององค์ให้อยู่ในชุดนักรบ ไว้หนวดเครา ยืนตรง และถืออาวุธ ต่อมาในราชวงศ์ชิง เครื่องแต่งกายของเทพทั้งสองมีลักษณะคล้ายชุดจิ้งจอก สวมหมวกที่มีการประดับตกแต่งอย่างมากและมีธงประดับสี่ผืนด้านหลัง หากพิจารณาจากตำแหน่งที่พบคือ บานบานประตูอันสอดคล้องกับตำแหน่งของเทพทั้งสองในศิลปะจีน จึงอาจกล่าวได้ว่า นักรบที่ปรากฏในวัดราชโอรสาราม อาจมีที่มาของเทพทั้งสองของจีน³³

ภาพทวารบาลบนเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังเขียนบนบานประตูด้านในพระอุโบสถ บานประตูของพระอุโบสถ มีทางขึ้นด้านหน้าจำนวน 2 คู่ และทางด้านหลังพระประธาน จำนวน 2 คู่ ลักษณะการเขียนภาพทวารบาลทั้ง 4 คู่นี้ (ภาพที่ 29, 30, 31, 32) เป็นภาพบุคคลใส่ชุดเกราะมีแผ่นสามเหลี่ยมขนาดใหญ่เป็นชายผ้าด้านหน้า หน้าตาเป็นชาวต่างชาติ หันหน้าเข้าหากัน ไว้หนวดไว้เครา คิ้วหนา มือข้างหนึ่งจับเครา มืออีกข้างหนึ่งถือกริชหรือของจ้าวคันยาว มีธง 4 ผืน ประดับอยู่

³¹ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ (๒) (พระนคร :2504), 200.

³² เพ็ญสุภา สุทตะ. “การศึกษาภาพจิตรกรรมในพระอุโบสถวัดนางนองวรวิหาร” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2533), 220.

³³ อริราชญ์ ไชยพจน์พานิช. “อิทธิพลศิลปะจีนในงานจิตรกรรมแบบนอกอย่างสมัยรัชกาลที่ ๓” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547), 53.

ด้านหลัง ลักษณะการยื่นไม่ค่อยเคลื่อนไหว สวมรองเท้าหุ้มส้นแบบจีน เครื่องแต่งกายและเครื่องประดับมีลักษณะอย่างจีน

วัดกัลยาณมิตร เป็นอีกวัดหนึ่งที่ได้มีการผสมผสานสถาปัตยกรรมไทย-จีน ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเจ้าพระยานิกรบดินทร (โต กัลยาณมิตร) ได้อุทิศบ้านและที่ดิน ทั้งซื้อที่ดินเพิ่มสร้างขึ้นถวาย รัชกาลที่ ๓ ทรงพระราชทานนามว่า “วัดกัลยาณมิตร”

พระอุโบสถ เป็นลักษณะสถาปัตยกรรมแบบจีน อาคารก่ออิฐถือปูน ไม่มีช่อฟ้าใบระกา หางหงส์ประดับ หน้าบันลายดอกไม้ประดับกระเบื้องเคลือบสลับลายจีน ชุ่มประดูหน้าต่าง ปั้นลายดอกไม้ประดับกระเจก ภายในพระอุโบสถมีภาพจิตรกรรมฝาผนังเกี่ยวกับเรื่องพุทธประวัติและรูปเครื่องบูชาห้าหมู่แบบไทยปนจีน³⁴ (ภาพที่ 33)

รูปแบบทวารบาลวัดกัลยาณมิตร

ภาพทวารบาลเป็นภาพลายก้ำมะลอเขียนบนบานประตูด้านนอกพระอุโบสถ บานประตูของพระอุโบสถ มีทางขึ้นด้านหน้าจำนวน 2 คู่ และทางด้านหลังพระประธาน จำนวน 2 คู่ ลักษณะการเขียนภาพทวารบาลทั้ง 4 คู่นี้ (ภาพที่ 34, 35, 36, 37) เป็นภาพบุคคลใส่ชุดเกราะมีแผ่นสามเหลี่ยมขนาดใหญ่เป็นชายผ้าด้านหน้า หน้าตาเป็นชาวต่างชาติ หันหน้าเข้าหากัน ไว้หนวดไว้เครา คิ้วหนา มือข้างหนึ่งจับเครา มืออีกข้างหนึ่งถือกริชหรือของ้าวคันยาว มีธง 4 ผืนและริ้วผ้าคล้ายโบว์บิดพริ้ว ประดับอยู่ด้านหลัง ลักษณะยืนตรง ยืนยกเท้าอยู่บนหลังสิงห์โตจีน สวมรองเท้าหุ้มส้นแบบจีน เครื่องแต่งกายและเครื่องประดับมีลักษณะอย่างจีน

วัดนางชี เป็นอีกวัดหนึ่งที่รัชกาลที่ ๓ ได้ทรงบูรณปฏิสังขรณ์ให้เป็นพระอารามหลวงประจำพระองค์ โดยมีพระยาราชานุชิต (จ้อง) เป็นผู้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์

พระอุโบสถ เป็นอาคารแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ ๓ คือ ไม่มีช่อฟ้าใบระกา หางหงส์ประดับ หน้าบันเป็นปูนปั้นลายเครือเถา ประดับด้วยกระเบื้องสี ลายกระเดียดไปทางจีน (ภาพที่ 38) ภายในพระอุโบสถมีภาพจิตรกรรมฝาผนังภาพเทพชุมนุมกำลังเหาะมาบูชาพระประธาน (ภาพที่ 39)

³⁴ สมศิริ ยิ้มเมือง, “วัดกัลยาณมิตร การผสมกลมกลืนทางสถาปัตยกรรมไทย-จีน,” ตยยามอารยะ 2, 3 (มกราคม 2537) :

รูปแบบทวารบาลวัดนางชี

ภาพทวารบาลบนบานพระประตูดุโบสถ เป็นภาพทวารบาลจีนหรือเชื้อวกางเป็นงานสลักไม้อยู่บนบานประตูด้านนอกพระอุโบสถ บานประตูของพระอุโบสถ มีทางขึ้นด้านหน้าจำนวน 2 คู่ และทางด้านหลังพระประธาน จำนวน 2 คู่ ลักษณะการเขียนภาพทวารบาลทั้ง 4 คู่นี้ (ภาพที่ 40, 41, 42, 43) เป็นภาพบุคคลใส่ชุดเกราะมีแผ่นสามเหลี่ยมขนาดใหญ่เป็นชายผ้า ด้านหน้า หน้าตาเป็นชาวต่างชาติ หันหน้าตรง ไว้หนวดไว้เครา คิ้วหนา มือข้างหนึ่งจับเครา มืออีกข้างหนึ่งถือกริชหรือของ้าวคันยาว มีธง 4 ผืนและรั้วผ้าคล้ายโบว์บิดพริ้ว ประดับอยู่ด้านหลัง ลักษณะยืนตรง ยืนยกเท้าอยู่บนหลังสิงห์โตจีน สวมรองเท้าหุ้มส้นแบบจีน เครื่องแต่งกายและเครื่องประดับมีลักษณะอย่างจีน ลักษณะการจัดองค์ประกอบของภาพคล้ายกับวัดกัลยาณมิตร